

ARCHIVNÍ PŘEMÝŠLENÍ VÁCSLAVA BABIČKY. VÁCSLAV BABIČKA A JEHO PŘÍNOS ARCHIVNÍ TEORII

MIKULÁŠ ČTVRTNÍK

„Tenhle Václav Babička archivní je jednička.“ (Neznámý autor)

„...archivy uchovávají podstatnou část kulturní zkušenosti lidstva...a tento thesaurus lidské kultury je nevyčerpatelným zdrojem poznání, vědění a moudrosti. Nechápeme-li kulturu jen jako způsob zábavy nebo trávení volného času, ale jako v širším smyslu všechno, čím člověk zušlechťuje a rozvíjí své mnohostranné duševní a tělesné vlohy a jak se snaží poznáním a prací podřídit zemi své nadvládě, pak hlavním smyslem existence archivů je sloužit kultuře, kulturu vstřebávat a věrně uchovávat.“¹ (Václav Babička)

Václav Babička představuje ojedinělou postavu českého archivního myšlení. Nejedná se však o archivního teoretika, který by se nedotknul archivní praxe, ba naopak. Následující text se ovšem bude soustředit na přínos Václava Babičky českému archivnictví zejména na rovině teoretické. Předestře několik tematických okruhů, ke kterým se výrazněji ubíhalo Babičkovu archivní uvažování. Pokud bychom se však měli dotknout všech oblastí i zákoutí, do kterých promluvil, museli bychom se věnovat takřka celé šíři archivních činností. Příspěvek se tedy omezí pouze na vybraná klíčová témata a pokusí se charakterizovat Babičkovu postavení v české archivní teorii. Text vychází v prvním plánu ze systematického přístupu orientovaného podle jednotlivých témat a až ve druhém sledu a pouze v některých momentech zahrnuje historický pohled sledující vývoj a proměny Babičkova archivního uvažování během doby.

V proslulém příspěvku *Historický a provenienční princip v archivnictví* rozlišuje Václav Babička s Tomášem Kalinou čtyři základní vztahy, jež určují podobu archivních fondů, archiválií a jež jsou příznačné pro archivní činnosti vůbec.² Jedná se o vztah k 1) původci registratury či dokumentu; 2) archivu a archiváři; 3) uživateli; 4) fyzickému nosiči. Odmyslíme-li fyzický nosič, odvodili odtud autoři tři bazální principy, jež vyznačují archivní pole: a) princip provenience; b) princip archivní hodnoty; c) princip archivní informace. Přičemž platí následující vazby: 1–a, 2–b, 3–c (do jisté míry by zde bylo možné spatřovat

¹ Babička, Václav: Archivnictví v systému státní správy, vědy, kultury a informatiky podle nového zákona. In: Vývoj archivnictví v českých zemích a na Slovensku. Mikulov 2005, s. 7–14, zde s. 12–13.

² „Existence archivních fondů a archiválií se zakládá na čtyřech základních vztazích: na jejich vztahu k původci registratury či písemnosti, na jejich vztahu k archivu a archiváři, na jejich vztahu k uživateli a na jejich vztahu k fyzickému nosiči. Tyto vztahy lze pojmenovat jako provenience, archivní hodnotu, archivní informaci a materiálnost archivního fondu či archiválie.“ Babička, Václav – Kalina, Tomáš: Historický a provenienční princip v archivnictví II. Archivní časopis (AČ) 38, 1988, s. 193–206, zde s. 198.

členění předarchivní péče – archivní péče – postarchivní péče³). Ke každému ze zmíněných vztahů, respektive ke každému z deklarovaných principů se Babička podstatně vyjádřil ve svém celoživotním díle.

Následující text začne nejprve představením některých obecných otázek archivní teorie, jak s nimi pracoval Václav Babička. Následně se dotkne vybraných témat spadajících do všech tří postulovaných základních principů archivnictví, kde Václav Babička přispěl k rozvoji českého archivnictví i na poli teoretickém, a to počínaje archivním výběrem/hodnocením, přes zpracování a využívání, archivní informatiku, legislativu, jazyk a terminologii, až k profesi archiváře, obecným úvahám o archivnictví a organizačnímu postavení archivů. Text uzavře pokus vytyčit obecné rysy, jimiž se vyznačovalo archivní myšlení Václava Babičky.

Obecná archivní teorie, archivnictví jako věda

Václav Babička patří mezi těch nemnoho českých archivářů (a to platí nakonec i pro zahraniční archivnictví), kteří považovali archivní teorii pro archivnictví za velice důležitou, snad lze říci i nezbytnou. Teoretickým úvahám se sám věnoval natolik výrazně a původním a podnětným způsobem, že patří nesporně mezi nejvýznamnější teoretiky českého archivnictví vůbec. Teoretické úvahy rozvíjel na mnoha polích archivnictví, na něž upozorníme jednotlivě v následujícím. Zde zmíníme jen několik obecných poznámek o archivní teorii, položíme si v této souvislosti otázku, lze-li u Václava Babičky hovořit o pojetí archivnictví jako vědy a co to pro něj případně znamená, a dotkneme se letmo také provenienčního principu v Babičkově pojetí.

Václav Babička přikládal archivní teorii, metodologii a metodice po celý život eminentní váhu, což lze prokázat na mnoha jeho textech.⁴ Zrcadlí se to rovněž na jeho výzvě zřídit samostatné vědeckovýzkumné pracoviště, jež by se zabývalo archivní vědou, jak zněl dříve mnohem frekventovanější pojem.⁵ Babička se přikláněl ke stanovisku, že archivnictví není pouhou praxí, nýbrž že je a má být současně také vědou. Zařadil se tak mezi některé další, z nichž velkým prosazovatelem vědeckého charakteru archivnictví byl zejména Jaroslav Vrbata. Archivnictví nedisponuje dle Babičky jen určitými teoriemi, což by samo o sobě nedostačovalo v jeho pojetí na to, aby mohlo být považováno za vědu.⁶ Věda je podle něj vyšším stupněm stojícím nad jednotlivými teoriemi. Teorie může být jednotlivá a sama o sobě. Věda začíná ovšem až tam, kde se z jisté množiny teorií vytváří systém, v němž jsou teorie navzájem věcně provázány. Mezi teorie, s nimiž pracuje archivnictví, řadí Babička mimo jiné teorii vzniku a pohybu písemností, teorii spisové služby, teorii dokumentární hodnoty a trvalé dokumentární hodnoty, teorii výběru dokumentů, teorii archivní péče, teorii trvalé dokumentační potřeby a jejího uspokojování atd. Je tedy zřejmé, že Babička nachází teorie pro všechny základní oblasti archivní práce od předarchivní péče až po archivní využívání a dochází k závěru, že tyto teorie propojené jsou a že vytvářejí systém, díky němuž můžeme archivnictví či archivistiku za vědu skutečně označit.

³ Termín „postarchivní péče“ a terminologický neologismus ve výrazech této trojčlenky si vypůjčují od Daniela Doležala.

⁴ Za všechny ostatní srv. například Babička, Václav: Ohlédnutí za seminářem k 25. výročí Státního ústředního archivu v Praze. Zpravodaj pobočky ČVTS 19, 1981, s. 82–111, zde zejm. s. 106.

⁵ Babička, Václav: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví. AČ 32, 1982, s. 129–144, zde s. 132; Babička, Václav: Hledá se nový Muller, Fruin a Feith. 100 let holandské archivní příručky. AČ 48, 1998, s. 201–212, zde s. 206.

⁶ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, s. 132–136. Srv. též Babička, V. – Kalina, T., Historický a provenienční princip v archivnictví, s. 193–196.

Aniž bychom zabíhali detailněji do Babičkových analýz, v čem konkrétně spočívá archivní věda, uvedme alespoň některé charakteristiky, s nimiž přichází. Jako předmět archivní vědy spatřuje „dokumentační potřebu člověka a její uspokojování formou dokumentů, dále trvalou dokumentační potřebu člověka a její uspokojování výběrem archiválií, péči o archiválie a studiem archiválií a konečně institucionální a personální zabezpečení činností uspokojujících trvalou dokumentační potřebu. Archivní fond, inventární jednotka a archiválie jako předměty archivní vědy se v tomto schématu skrývají ve druhém okruhu problémů.“⁷ Metod archivní vědy nachází více a řadí mezi ně mezi jinými systémový přístup, statistické metody, rozmanité metody uplatňované v historické vědě, ve filosofii i jinde.

Jako někteří další označoval archivní vědu termínem archivistika, frekventovaným v českém archivnictví zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Termín archivistika však neodložil ani později, objevuje se rovněž v pozdějších Babičkových textech i po přelomu tisíciletí.⁸ Nejvíce se dle Babičky blíží vědám, jako je muzeologie, archeologie či knihověda. Babička důrazně odmítá zařadit archivistiku do rámce pomocných věd historických (dále jen PVH). Naopak PVH zpochybňuje jako celek, když se domnívá, že se jednotlivé PVH již natolik emancipovaly, že se staly samostatnými vědami. Archivistika tedy nepatří mezi PVH a nesmíme ji chápat ani obecně v nížádném slova smyslu jako pomocnou vědu ve službách historie. „*Raison d'être archivistiky tedy nebude pomáhat historii, ale vědecky řešit problémy vlastního oboru archivní činnosti.*“⁹

Václav Babička nevynechal ve svých úvahách ani otázku provenienčního principu, tedy pro archivnictví kámen úhelný.¹⁰ Systematizoval společně s Tomášem Kalinou základní možné interpretace provenienčního principu. Shrme-li, Babička neomezoval působnost provenienčního principu na úzký rámec úřadu a jeho organizační strukturu, nýbrž rozuměl mu širěji: „*Princip provenience v archivistice znamená, že každý archivní fond a archiválie odráží okolnosti a podmínky svého vzniku, jako jsou historicko-spoločenská situace, historické dění, právní řád, organizace správy, spisová služba, podnět vzniku dokumentu, jeho účel, dobový smysl, autorství, příjemectví, způsob vyhotovení a dochování, časové určení, dobová hodnota aj. Tyto rysy časem nepomíjejí, nejsou-li narušeny vnějším zásahem do fyzické nebo informační struktury. Aby se těmto narušením předešlo, stává se princip provenience jednou z organizujících sil všech archivních činností.*“¹¹ Babička koncem osmdesátých let, a nakonec ani později, rozhodně nezamýšlel nabourávat jakési bazální porozumění provenienčnímu principu ve smyslu ctění vzniku a původního uložení dokumentů.¹² Přesto lze z jeho slov vyčíst přinejmenším latentně vykročení směrem k dosti širokému založení provenience. Naznačují to alespoň pasáže, v nichž Babička hovoří o okolnostech a podmínkách vzniku dokumentů, mezi něž počítá tak široké fenomény, jako je „historicko-spoločenská situace“ či „historické dění“. „*Existuje určitá společensko-historická situace a vzniká její psychický odraz v institucích či jedincích, kteří jsou jejími současníky... Obsah tohoto odrazu se materializuje v podobě písemné dokumentace.*“¹³ Podnětný je především ten fakt, že zde při vytyčení mezí provenienčního principu bere v potaz široce pojatý kontext vzniku dokumentů, jenž se neomezuje na úřad samotný a ani

⁷ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, s. 135.

⁸ Tak například Babička, Václav: 35. mezinárodní archivní konference u okrouhlého stolu v Reykjavíku. AČ 52, 2002, s. 26–31, zde s. 28.

⁹ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, s. 139.

¹⁰ Babička, Václav – Kalina, Tomáš: Provenienční a historický princip v archivnictví. AČ 38, 1988, s. 137–153; tíž: Historický a provenienční princip v archivnictví II., III. AČ 38, 1988, s. 193–206; AČ 39, 1989, s. 2–18.

¹¹ Babička, V. – Kalina, T.: Historický a provenienční princip v archivnictví II., s. 198–199.

¹² „...navržený výklad principu provenience se jednoznačně orientuje na vznik a původní uložení dokumentu a nepřipouští žádnou relativizaci a posuny tohoto pojmu...“ Tamtéž, s. 199.

¹³ Tamtéž, s. 201.

na zařazení úřadu v síti státní (či jakékoli jiné) správy a který rozumí dokumentu svým způsobem jako zrcadlu odrážejícímu dění okolo sebe v celé jeho rozmanitosti.

Babičkovy rozumění provenienčnímu principu tak v tomto ohledu kráčí v určité míře podobným směrem, jakým se vydala archivní teorie zejména v anglofonním prostoru v téže době a v rozvinutější podobě spíše až od let devadesátých. Lze odkázat zejména na teorii makro-hodnocení (macroappraisal), jak ji vyvinul v Kanadě Terry Cook.¹⁴ Babičkovy úvahy však zůstaly na tomto poli dále nerozvíjené a jeho úsilí se v devadesátých letech zaměřilo již trochu jiným směrem, mimo jiné k organizaci českého archivnictví či k archivní legislativě.

Přejdeme nyní ke konkrétním tématům na poli archivní teorie, v nichž zazněl markantněji hlas Václava Babičky.

Archivní výběr/hodnocení

Archivní výběr či můžeme říci hodnocení (listinných) dokumentů nepatřilo mezi Babičkovy eminentní oblasti zájmu na rozdíl například od jiné významné postavy české archivní teorie, totiž Jaroslava Vrbaty. Můžeme zde alespoň zmínit Babičkovu tendenci určovat ke zničení větší procento archiválií, než jak tomu bylo doposud. Stručně řečeno ničit spíše více než méně. „*Snad to zní kacířsky, nehájím-li tu opatrnický postoj, ale zkušenost nám ukazuje, že vědecké poznání minulosti je možné dokonce i pro období, v nichž byly nejzávažnější dokumenty záměrně zničeny.*“¹⁵ A Babička pokračuje: „*Proto bude myslím možné s klidným svědomím opustit úzkostlivé a bojácné posuzování dokumentární hodnoty archiválií, jež vede ke starožitnictví a má na zřeteli spíše různé koníčkářství než potřeby historické vědy a vědeckotechnického či přírodního výzkumu.*“¹⁶

Babička zcela správně podotýká, že čím více dokumentů uchováme, tím se snižuje jejich vypovídací hodnota. Mezi kvantitou dokumentů a jejich (historickou) hodnotou tak vlastně panuje vztah nepřímé úměry. Babička to lapidárně shrnuje: „*Skutečnost, že historik raději studuje radikálně proskartovaný fond než masu bezvýznamných písemností, v níž tu a tam narazí na faktograficky vydatný dokument, nabádá k větší přísnosti při výběru archiválií.*“¹⁷

Babička se shoduje s Vrbatou jednak v tvrzení, že je třeba radikálněji omezovat přísun archiválií do archivu ve smyslu zmenšení procenta dokumentů vybíraných jako archiválie. Jednak je jim společný důraz na vědeckost přístupu k výběru archiválií (u Babičky se projevuje prakticky ve všech oblastech archivnictví). Pro Babičku do určité míry platí totéž, co bylo detekováno jako charakteristické u Vrbatova archivně teoretického myšlení, totiž vědeckost – objektivita – teorie,¹⁸ přičemž u vědeckosti to platí nejvíce. V jistém smyslu příznačná je podobnost mezi Babičkovou nadějí v možnost uplatnění některých matematických postupů nejen při archivním výběru a Vrbatovou vírou v možnost stanovování vzorců a rovnic, jež by mohly exaktně určovat podobu archivního výběru/hodnocení. U obou se vyjadřuje přesvědčení o možnosti plodného přejímání některých metod aplikovaných v přírodních vědách v archivnictví.¹⁹

¹⁴ Srv. Čtvrtník, Mikuláš: Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení. AČ 59, 2009, s. 314–336.

¹⁵ Babička, Václav: Ohlédnutí za seminářem k 25. výročí Státního ústředního archivu v Praze, s. 90.

¹⁶ Tamtéž, s. 90–91.

¹⁷ Tamtéž, s. 101.

¹⁸ Čtvrtník, Mikuláš – Kahuda, Jan: Jaroslav Vrbata a teorie výběru/hodnocení dokumentů. AČ 63, 2013, s. 197–213, zde s. 203.

¹⁹ Srv. tamtéž, s. 203–204. U Babičky najdeme porůznu dokladů pro takové tvrzení mnoho.

Archivní zpracování a využívání

Oblast archivního zpracování patří společně s archivní informatikou mezi patrně dva nejvýznamnější předměty Babičkova zájmu i teoretických úvah. Babička vydal množství textů k různým otázkám v této oblasti. V archivní obci je dobře známa Babičkova studie z devadesátých let *Vymezení archivního fondu*.²⁰ Její síla se odrazila ve skutečnosti, že se stala více či méně metodikou pro určování, jak zakládat archivní fondy a vymezovat jejich hranice.

V osmdesátých letech se v rámci archivního zpracování Babičkovy teoretické úvahy zaměřily zejména směrem k otázce tzv. jednotného formuláře archivního inventáře a k archivním rejstříkům. V roce 1980 vyhlásil SÚA tematický úkol *Jednotný formulář archivního inventáře*. Cílem bylo vytvořit jednotný formulář archivních pomůcek, který by sloužil jako informační báze, z níž by byla data vkládána do *Archivního automatizovaného informačního systému* (ARCHAIS). Václav Babička společně s Tomášem Kalinou vytvořili návrh, jak by mohl vypadat formulář inventární karty, do níž by měly být vkládány popisné údaje, metadata o dokumentech.²¹ Velmi detailně definovali, co a jak by mělo být do inventárních karet vyplňováno. Jednalo se o vlastně o hotovou metodiku pro takové vyplňování a nakonec svým způsobem o metodiku archivního popisu. Tehdy platná *Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu* (1960) představovala pro autory východisko, které však bylo na některých místech modifikováno a některé jeho nepřesnosti upraveny. Autory koncipovaný jednotný formulář inventární karty měl pak představovat „přesný návod pro inventarizaci“.²² Současně měl do budoucna umožnit aplikovat postupy automatizovaného zpracování dat obsažených v archivních pomůčkách.

Jednotný formulář archivního inventáře, koncipovaný Václavem Babičkou a Tomášem Kalinou měl plnit podobnou funkci, jakou si předsevzala nová *Základní pravidla pro zpracování archiválií* publikovaná čerstvě v roce 2013. Ač je projekt jednotného formuláře archivního inventáře nyní mrtvý, Babička zde vykročil směrem, který začal být nově promyšlen a realizován o dalších více než 20 let později, a prokázal svůj dobrý odhad aktuálních otázek archivního řemesla a oprávněnost některých svých vizí.

Téma archivních rejstříků souvisí s prve uvedeným. Václav Babička se jimi v osmdesátých letech podrobně zabýval a sepsal o nich i velmi dobré teoretické texty, jež se opět můžou stát přinejmenším pomocnou metodikou pro jejich vytváření.²³ Upozorňuje, že při tvorbě rejstříků dochází k druhotné komprimaci a rovněž posunu významu obsahu dokumentů, když první komprimace a významový posun nastává již při vytváření inventárních záznamů. Mnoho pozornosti pak věnuje jazykové stránce věci, což je ostatně příznačný rys Babičkova archivně teoretického uvažování (zájem o jazyk se projevil i na jeho vysokoškolském vzdělání, když absolvoval kombinaci oborů historie-čeština). Zkoumá roli skloňování jmen, různost vidů, mnohovýznamovost slov, fenomén vytržení slov z kontextu, vytváříme-li jednoslovná rejstříková hesla atd. Všimá si také lidského faktoru při utváření rejstříkových hesel. Různí archiváři vytvářejí různá hesla, výrazům je přikládána rozdílná váha. Jeden archivář užívá spíše obecnější hesla, jiný naopak konkrétnější. Babička se tudíž přimlouvá za zavedení „řízeného slovníku hesel a systematické řazení

²⁰ Babička, Václav: *Vymezení archivního fondu*. In: *Evidence jednotného archivního fondu* (Archivní teorie, metodika a praxe 8). Praha 1994, s. 41–47.

²¹ Babička, Václav – Kalina, Tomáš: *Jednotný formulář archivního inventáře*. Zpravodaj pobočky ČVTS 18, 1981, s. 87–147; tiž: *Výsledek připomínkového řízení k návrhu jednotného formuláře archivního inventáře*. Zpravodaj pobočky ČVTS 28, 1985, s. 83–131.

²² Babička, V. – Kalina, T.: *Jednotný formulář archivního inventáře*, s. 89.

²³ Babička, Václav: *Poznámky k tvorbě archivních rejstříků*. AČ 34, 1984, s. 203–210; Babička, Václav: *Druhy rejstříků*. AČ 36, 1986, s. 198–217.

rejstříkových hesel (vedle abecedního)²⁴. Takový řízený slovník by měl omezovat pojmovou nepřesnost. Současně navrhuje vytvářet rejstříkové věty a nikoliv pouze izolovaná jednoslovná rejstříková hesla, čímž lze podle jeho názoru čelit významovému posunu při tvorbě rejstříků. Rejstříkové věty totiž zachovávají logické a sémantické struktury obsahu dokumentů. Babička nakonec dochází k obecnému závěru, že dosavadní třídění rejstříků není dostatečné a přesné, a předkládá tudíž vlastní návrh možné klasifikace rejstříků.²⁵

Téma archivních rejstříků se rozprostírá od oblasti archivního zpracování až po archivní využívání, zde konkrétně vyhledávání. Pokud bychom odkázali na tři základní principy v archivnictví, jak je Babička předpokládal, pak by se archivní rejstříky vztahovaly k principu provenience a principu archivní informace, ale z jisté části nakonec i k principu archivní hodnoty, alespoň vezmeme-li v potaz archivářovu individualitu a subjektivitu při stanovování rejstříkových hesel. Intence Babičkových úvah však rozhodně směřuje k zúžení prostoru pro archivářův subjekt v této doméně (a nakonec nejen v ní, ale i v dalších oblastech archivnictví). Zřetelně se to projevuje mimo jiné na metodě tzv. sémantického analyzátoru archivních informací, již se Babička snažil aplikovat v archivní doméně.²⁶ Pokus to byl v českém archivnictví jistě původní, ač v archivní sféře, pokud je mi známo, dále prakticky nerozvíjený. Jednalo se, stručně řečeno, o relativně sofistikovaný postup, jakým způsobem přiřazovat jednotlivým heslům, slovům patřičné významy, které vystihují určité obecnější rysy daného slova. Vlastně se jednalo o přiřazování obecnějších pojmů vybraným heslům/slovům („lexikálním jednotkám“), tak aby vyjadřovaly patřičně jejich správný význam. Tak například slovu „pivovar“ Václav Babička s Jiřím Vaněčkem přiřadili významy „komplex zařízení“, „vyrábět“, „tekutina“, „alkohol“. Pro každý význam by pak byl stanoven určitý tzv. sémový ekvivalent ve formě kombinace dvou písmen, tzv. sému. Autoři pak předpokládali existenci tezauru sému. Výhoda metody sémantického analyzátoru měla spočívat v tom, že by při archivním vyhledávání byly kombinovány určité obecnější významy, sémy a na základě jejich průniku by badatel, uživatel, hledač nacházel nejlépe odpovídající ekvivalentní slova, výrazy. Zjednodušeně řečeno se jednalo vlastně o kombinatorickou práci podle určitých stanovených pravidel s čímsi, co se dnes označuje jako klíčová slova. Koncem osmdesátých let dochází Babička k závěru, že prozatím je stále ještě mnohem vhodnější, respektive účinnější vyhledávání formou klasického rejstříku k inventáři než metodou sémantického analyzátoru.²⁷

Můžeme snad shrnout, že se na tomto poli zřetelně ukázal Babičkův celoživotní zájem o jazykovou otázku v archivnictví. Rovněž ve svých úvahách otevíral problematická místa, jež nabudou na důležitosti koncem 20. století i v naší současnosti, předznamenal zejména fenomén dnes označovaný nejčastěji jako tzv. autoritní záznamy,²⁸ ale dotknul se i otázek sofistikovanějších způsobů vyhledávání, které nakonec zůstávají aktuální i dodnes. Zejména se stále intenzivněji vynořují v prostředí webu, kde takřka nekonečné množství informací vyžaduje stále náročnější postupy v jejich vyhledávání, aby hory a hory dostupných dat nakonec jejich „hledáče“ nezavalily a nestaly se ve výsledku nakonec nedostupnými.

²⁴ Babička, V.: Poznámky k tvorbě archivních rejstříků, s. 207.

²⁵ Definitivní schéma viz Babička, V.: Druhy rejstříků, s. 213.

²⁶ Babička, Václav – Vaněček, Jiří: Pokus s metodou sémantického analyzátoru na archivních informacích. Zpravodaj pobočky ČVTS 36, 1989, s. 67–84.

²⁷ Tamtéž, s. 84.

²⁸ K národním autoritám České republiky srv. <http://authority.nkp.cz/> (webové citace uváděny k datu 9.12.2013). Srv. též například Mezinárodní standard pro archivní autoritní záznamy korporací, osob a rodů ISAAR (CPF). V českém překladu dostupný na http://asta.nacr.cz/data/fil_1831.pdf.

Archivní informatika (automatizace v archivnictví)

Snad nejvýznamnější prostor vůbec věnoval Václav Babička oblasti *archivní informatiky* a její aplikaci a využití v archivním prostředí. Je zde jistě možné volit i jiné výrazy, jež lze na tomto místě považovat za ekvivalentní, tak například *automatizace* či *informační technologie* v archivnictví, termín frekventovaný zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, *výpočetní technika*, *elektronizace*, *informatika* apod. Domnívám se však, že se můžeme pro přehlednost přidržet termínu *archivní informatika*. Použil jej ostatně i samotný Babička již koncem sedmdesátých let s odkazem na francouzské archivnictví. Hovořil o něm jako o novém archivním oboru, který se zabývá využíváním výpočetní techniky a informačních systémů v archivnictví v jeho nejružnějších činnostech a oblastech²⁹ (Babičkova slova o novém archivním oboru se potvrdila i na univerzitní rovině dokonce přímo na francouzské École nationale des chartes (ENC) v Paříži, o níž v této souvislosti Babička rovněž hovoří. V době sepsání tohoto textu se však jednalo o první vlašťovky v této doméně zejména v podobě prvních disertačních prací věnujících se archivní informatice. Dnes – a není tomu tak dlouho – disponuje ENC již samostatným oborem magisterského stupně nazvaným „digitální technologie aplikované na historii“ – „technologies numériques appliquées à l'histoire“).

Největší akcent v Babičkově myšlení zaujímala archivní informatika ovšem zejména v prvních dvou desetiletích jeho archivního působení, tedy v sedmdesátých a osmdesátých letech s dozvuky v letech devadesátých. Později, nesporně jistě rovněž z důvodu zejména organizační vytíženosti, neměl již tolik prostoru tak důkladně sledovat vývoj v této oblasti.

Již v prvních letech svého archivního působení (ve Státním ústředním archivu pracoval od roku 1972) poukazyval na potřebu propojovat archivnictví s výpočetní technikou.³⁰ Podílel se na činnosti pobočky Československé vědeckotechnické společnosti při SÚA v Praze existující při centrálním archivu českého státu od konce roku 1972 (členem byl od jejího založení, předsedal jí pak v letech 1985–1990) a sepsal dvě souhrnné reflexe její činnosti k pěti a desetiletému jubileu trvání pobočky.³¹ Babičkovy texty v této oblasti můžeme rozčlenit do následujících skupin: původní studie; studie převážně informativního charakteru; zprávy z konferencí, seminářů, přednášek, služebních cest; překlady.

Vezmeme-li jednotlivé skupiny v opačném pořadí, pak již na překladech zahraničních textů se ukazuje příznačný rys Babičkovy archivní práce nejen v oblasti informačních technologií nýbrž obecně, totiž velmi široký přehled po literatuře ke sledované oblasti, a to mnohdy po až překvapivě současných textech. Udivující je to o to více v době, kdy byl přístup k zahraniční literatuře značně omezen.³²

Babičkův zájem v oblasti informačních technologií v archivnictví vrcholil koncem sedmdesátých let a pak zejména v osmdesátých letech. Ukazuje se to také na enormním

²⁹ Babička, Václav: Archivy a informatika ve Francii. Zpravodaj pobočky ČVTS 14, 1979, s. 100–157, zde s. 100.

³⁰ Babička, Václav: 5 let pobočky České vědeckotechnické společnosti při Státním ústředním archivu v Praze. AČ 27, 1977, s. 218–222, kde například na s. 218 píše: „Přicházeli-li proto podněty pro rozvoj archivnictví také z nearchivní oblasti, není třeba to chápat jako podléhání módním trendům technizace a automatizace, ale jako doklad o přirozeném spojení archivnictví se životem společnosti.“

³¹ Babička, V.: 5 let pobočky České vědeckotechnické společnosti při Státním ústředním archivu v Praze; Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví.

³² Tak například Cloulas, Ivan: Organizace a činnost oddělení archivní informatiky Federálního archivu USA. Zpravodaj pobočky ČVTS 21, 1982, s. 136–146 (překlad článku *Machine readable Archives Division*, který byl publikován roku 1980 v Note d'information); či překlad rozsáhlé studie z francouzštiny původně publikované roku 1969 v Gazette des Archives, jejímž autorem je Blaquièrre, Henri: *Mikrofilm v archivech – aspekty teoretické*. Zpravodaj pobočky ČVTS 21, 1982, s. 110–135 (přeložil V. Babička společně s T. Kalinou, originální název studie *Le microfilm dans les Archives*).

množství jak studií, tak i zpráv z přednášek, konferencí, domácích i zahraničních služebních cest apod., jež Babička publikoval zejména ve Zpravodaji ČSVTS a případně i dalších archivních periodikách (AČ, případně i jině). Jeho zájem zde platil skutečně rozmanitým oblastem, ať se jednalo obecně o *automatizované zpracování informací*, informační systémy a technologie,³³ výzkum v této oblasti,³⁴ hardwarové vybavení,³⁵ databáze,³⁶ informační systémy z oblasti práva³⁷ atd. Přirozeně Babičkovým klíčovým zájmem byly informační systémy uplatňované či uplatnitelné v oblasti archivnictví.³⁸

Množství informativních studií ke sledované oblasti archivní informatiky odkrývá další z obecných rysů Babičkova myšlení a práce, totiž důkladnost a informačně vyčerpávající způsob podání daného tématu. Není rozhodně náhodou, že zde často narážíme na velmi rozsáhlé a detailně vypracované texty. Vedle referencí o konkrétních systémech, aplikacích, databázích³⁹ to jsou Babičkovy přehledové studie o stavu archivní informatiky, automatizace ve vybraných zahraničních zemích. Dosti důkladně tak koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let popsal stav v tehdejším sovětském,⁴⁰ západoněmeckém⁴¹ a francouzském archivnictví, přičemž poslední jmenovanému věnoval prostoru nejvíce.⁴² I zde se projevuje Babičkova výrazná orientace na frankofonní archivní prostor, jež koření z velké míry v Babičkově účasti na mezinárodní archivní stáži STIA (Stage technique international d'archives) ve Francii v roce 1979, což dokládá také fakt, že citované studie publikoval během tří let po svém návratu z Francie.

Na závěr můžeme zmínit některé Babičkovy studie z oblasti archivní informatiky, které nejsou vysloveně informativní a kde přichází Babička výrazněji s určitými vlastními stanovisky a závěry. Spojuje je autorovo přesvědčení o pozitivním přínosu aplikace informačních technologií v archivnictví. Uvědomuje si nesmírnou akceleraci vývoje v této oblasti a i z tohoto důvodu vyzývá k rychlému zavádění automatizace do archivních činností.⁴³

Na omezeném prostoru této studie nelze detailně sledovat konkrétní otázky a témata, jimiž se v oblasti archivní informatiky zabýval Václav Babička během posledních tří či

³³ Například Babička, Václav: Zpráva o kurzu 317 – Automatizované zpracování informací a informační soustavy – pořádané institutem pro doškolování Federálního statistického úřadu v Praze. Zpravodaj pobočky ČVTS 12, 1978, s. 51–57.

³⁴ Mimo mnohé jiné Babička, Václav: Informatika 81 v kontexte výsledků výzkumu. Zpravodaj pobočky ČVTS 19, 1981, s. 138–145.

³⁵ Babička, Václav: Elektronizace a automatizace 83, Zpravodaj pobočky ČVTS 25, 1983, s. 227–228.

³⁶ Mj. Babička, Václav: Banky dat z hlediska efektivnosti, Zpravodaj pobočky ČVTS 28, 1985, s. 139–142.

³⁷ Srv. Babičkova zpráva o připravované informační databázi ASPI, již známe dodnes, Babička, Václav: Beseda o Automatizovaném systému právních informací. Zpravodaj pobočky ČVTS 19, 1981, s. 130–138.

³⁸ Mj. Babička, Václav – Kalina, Tomáš: Tematický zájezd do PLR „Vzdělávání podnikových archivářů“ – „Archivní informační systém AZAK“. AČ 39, 1989, s. 93–98; Babička, Václav: Možnosti aplikace počítačů ke zpracování archivních informací. Zpravodaj pobočky ČVTS 27, 1985, s. 243–245; týž: Seminář „Technické podmínky šíření archivních informací“. AČ 37, 1987, s. 36–39.

³⁹ Například Babička, Václav: Informační systém BADADUQ. Zpravodaj pobočky ČVTS 15, 1979, s. 31–43.

⁴⁰ Babička, Václav: Automatizace v sovětském archivnictví. Zpravodaj pobočky ČVTS 25, 1983, s. 33–46.

⁴¹ Babička, Václav: Automatizace v západoněmeckém a francouzském archivnictví. Zpravodaj pobočky ČVTS 18, 1981, s. 47–67.

⁴² Tamtéž; dále pak je zejména o nejrozsáhlejší studii, v níž Babička referuje o rozmanitých informačních systémech využívaných ve francouzském archivnictví, a totiž Babička, V.: Archivy a informatika ve Francii; zmínit lze i příspěvek Babička, Václav: Dvě cesty francouzských archivářů k dokonalejšímu využívání archiválií. In: 25 let Státního ústředního archivu v Praze. Příspěvky z odborného semináře konaného ve dnech 19. a 20. září 1979. Praha 1980, s. 173–174.

⁴³ „Vědecký a technický pokrok jde ve sféře automatizace tak rychle kupředu, že systém, který se bez alespoň experimentálního provozu připravuje déle než dva až tři roky, stává se již v době uvedení do provozu zastaralým.“ Babička, Václav: Automatizace archivních činností. In: XV. mikulovské sympozium 24. a 25. října 1985. Archiv v socialistické společnosti, Praha 1986, s. 29–39, zde s. 38.

čtyř desetiletí. Mezi inovativní původní studie lze zařadit například texty, které reflektují možnosti využití výpočetní techniky pro vytváření archivních rejstříků⁴⁴ a našli bychom mnoho dalších oblastí archivní informatiky, v nichž se Babička originálně vyjádřil. Pokud bychom se tedy měli pokusit alespoň o rámcové syntetizující shrnutí, lze říci, že Babička po celý život vnímal informační, výpočetní technologie, automatizaci či prostě archivní informatiku jako cosi, co má zásadní dopad na archivnictví a čehož vliv bude napříště stále sílit. Ač zkraje osmdesátých let tvrdil, že nelze mluvit o vědeckotechnické revoluci v archivnictví, nýbrž spíše o jejích dopadech na archivnictví,⁴⁵ vždy zastával tezi, že se sféry informatiky a archivnictví budou velmi významně prostupovat. Již v polovině osmdesátých let hovoří Babička dokonce o „novém způsobu myšlení“, který se bude vynořovat u archivářů ve spojitosti s pronikáním informatiky do archivního světa.⁴⁶ Podobně razantní vyjádření od něj uslyšíme ještě koncem devadesátých let, kdy se ve své vynikající syntetizující studii *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith* v souvislosti s nebývalými proměnami v oblasti elektronického světa dokonce odvolává na termín „paradigma“ Thomase Kuhna. *„Změny, které produkuje výpočetní a spojovací technika v oblasti tvorby a šíření dokumentů a informací jsou tak zásadní, že vytvářejí v archivnictví půdu pro vznik nového paradigmatu. Aby nedošlo k mýlce – tradičnímu archivnictví zdaleka nezvoní hrana a jistě bude trvat i nadále, ale vedle něj paralelně bude vznikat archivnictví elektronického věku s vlastním paradigmatem. Jsme svědky i aktéry dějinné kulturní události, jakou je zrod nové generace paměti.“*⁴⁷

Babička zde neuzavírá pojem paradigmatu do úzkého rámce archivnictví či archivnictví jako vědy, nýbrž rozumí mu v širším slova smyslu a má zde přinejmenším latentně na mysli – alespoň jak já se domnívám – proměnu lidského myšlení jako takového, a to nikoli pouze archiváře nýbrž člověka vůbec. Takovou intenci v této souvislosti minimálně naznačuje jeho periodizace archivnictví a snad i lidského myšlení vůbec. Babička nahlíží oblast archivnictví z perspektivy paměti, dějin paměti a shledává v tomto ohledu tři podstatné fáze v jeho vývoji. Jednak je to (1) epocha před vynálezem písma, kdy se jedná pouze o fyziologickou paměť. Následuje (2) epocha od vynálezu písma do vzniku elektronických systémů (výpočetní techniky) a dějinný vývoj, alespoň prozatím, uzavírá (3) „třetí generace paměti lidské společnosti“, jež počíná vznikem elektronických systémů a odpovídající „typ“ paměti Babička označuje souslovím „paměť elektronických systémů“.⁴⁸

V kontextu periodizace proměn paměti se projevuje pro Babičku – a to v průběhu celého jeho archivního působení – příznačný rys, jež bychom snad mohli pojmenovat s jistou literární licencí jako **elektronický optimismus**. Mohli bychom mu rozumět rovněž jako určitému derivátu Babičkova obecnějšího archivního optimismu či archivního osvícenství, o němž bude řeč v závěru práce. Je jistě patrný již z předchozích pasáží a zde se projevuje ještě v dalším ohledu. Babička shledává v „paměti elektronických systémů“ nástroj, kterým se lze, alespoň prozatím, vyrovnávat s enormním nárůstem kvantity dokumentů během celého 20. století. Vyjadřuje se o ní na konci devadesátých let jako o „objemné, poměrně spolehlivé a umožňující rychlý a snadný přístup ke svému obsahu“.⁴⁹ U Babičky

⁴⁴ Například Babička, Václav: Využití počítače pro zpracování rejstříků k archivním pomůckám. AČ 36, 1986, s. 133–140.

⁴⁵ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, s. 130.

⁴⁶ „Váhavost a zdoluhavost a jakékoli dílčí či kompromisní řešení přínos automatizace neprokáží... Automatizace v našem archivnictví vyžaduje nyní především odvážné, pracovitě, vytrvalé a vynalézavé archiváře, kteří dokáží přenést svou vitalitu do tvorby a realizace nových pracovních postupů, kteří dokáží stvořit nový způsob myšlení, neustále tvořivý a obrozující se.“ Babička, V.: Automatizace archivních činností, s. 38.

⁴⁷ Babička, Václav: Hledá se nový Muller, Fruin a Feith, s. 208.

⁴⁸ Tamtéž, s. 208–209.

⁴⁹ Tamtéž, s. 209.

nenajdeme výraznější skeptický hlas vyjadřující se o elektronickém světě a jeho pronikání do světa archivního. Elektronický optimismus nebyl nakonec v porevoluční době vlastní jen Václavu Babičkovi, nýbrž stal se příznačným z velké míry i pro celou českou společnost konce 20. století, minimálně pro její mladší generace. Určité varovné signály i některé kritické hlasy, jež se začaly vynořovat v souvislosti mezi jiným s elektronickými systémy spisové služby, s archivováním rozmanitých databází, s webovým obsahem atd., u Babičky ještě výrazněji nezaznívají. Ovšem to neznamená, že by si neuvědomoval některá problematická místa s tím spojená.

Václav Babička se nebál ani vizionářských pohledů do budoucího vývoje archivního řemesla. Zejména ohledně nebyvalého rozmachu internetu klade Babička některé metodologicky pozoruhodné a případné otázky. Koncem devadesátých let správně upozorňuje, že archivnictví zatím přesně neví, co si má s webovým prostorem počít. Archivnictví se bude muset zamyslet nad tím, co má či nemá dělat s nekonečným množstvím informací na webu. „*Archivuje to všechno někdo, nebo vybírá něco z toho pro archivaci?*“, ptá se Babička.⁵⁰ Potíží zde však dle autora není pouze kvantita informací zahrnutých na internetu, nýbrž nachází i další velmi zajímavé otázky: „*A kdo je tu vlastně původcem, když zprávu, dokument nebo článek umístí na Internet někdo jiný než autor? A je vlastně původ tak důležitý, pokud není součástí věrohodnosti zprávy, nebo pokud původce nevyžaduje odezvu? Nemí spíše důležitý uživatel a kombinace informací, které získal...*“⁵¹ Babička zde i s ohledem na původní otázku studie i její samotný název, v němž vyzývá k nalezení nového Mullera, Feitha a Fruina napadá a problematizuje samotný pojem provenience, tedy základní stavební kámen archivnictví.

V budoucnu rovněž předpokládá proměnu osobních fondů. Předpokládá, že „*informaticizace a komputizace současného života bude mít na obsah a strukturu osobních fondů podobný dopad jako svého času telefonizace, v jejímž důsledku začalo ubývat osobní korespondence. Pokud se do archivů nepřenesou obsahy osobních počítačů a notebooků významných osobností, pak z jejich osobních fondů začnou mizet i rukopisy projevů, článků a vědeckých prací a podkladový materiál k nim.*“⁵² Babička tak v náznaku předestřel oblast, jež je stále častěji diskutována v zahraničním archivnictví, zejména v anglofonním světě a jež se stala důležitým výzkumným tématem například současného významného archivního teoretika Richarda J. Coxe.⁵³

Archivní legislativa

Archivní právo patří mezi další oblasti zájmu Václava Babičky. Začal se jím hlouběji zabírat od počátku devadesátých let.⁵⁴ Souviselo to přirozeně s jeho nástupem nejprve na místo zástupce ředitele SÚA (1990–1992), následně ředitele SÚA (1992–2000) a nakonec na pozici ředitele Archivní správy (od roku 2008 Odboru archivní správy a spisové služby) Ministerstva vnitra ČR (2000–2011). Jeho zájem podmiňovala rovněž zastaralost archivní legislativy na počátku porevoluční doby a práce na její obměně.

Již zkraje devadesátých let učinil Václav Babička poznámku, že by se nový archivní zákon neměl nazývat „o archivnictví“, nýbrž měl by to být zákon „o archiváliích“. Měl by totiž určovat zásady péče o archiválie nezávisle na tom, zda-li se jedná o soukromoprávní či

⁵⁰ Tamtéž, s. 211.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž, s. 212.

⁵³ Srv. například Cox, Richard J.: *Personal Archives and a New Archival Calling. Readings, Reflections and Rumination.* Duluth, Minnesota 2008.

⁵⁴ K připravované novele č. 343/1992 Sb. zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví srv. Babička, Václav: *Pojetí archiválií v novém archivním zákoně.* Zprávodaj pobočky ČIS 40, 1992, s. 5–10.

veřejnoprávní archivy či jiné formy „vlastnictví“ archiválií.⁵⁵ Rovněž se přimlouvá za pojetí archiválií jako předmětu veřejného zájmu.

Ještě před vydáním archivního zákona č. 499/2004 Sb. analyzoval organizaci českého archivnictví, jak by měla být kodifikována v připravovaném zákoně,⁵⁶ a sepsal přehlednou reflexi a prakticky komentář k tomuto zákonu, který byl v době sepsání studie ve fázi druhého čtení v Poslanecké sněmovně.⁵⁷ Srozumitelně zde uvedl do podstatných bodů zákona a porovnal jej se stávající legislativní úpravou archivnictví. Po vydání téhož zákona se pak opět zamýšlel nad některými obecnými charakteristikami českého archivnictví, tehdy již nově právně kodifikovaného.⁵⁸

Zvláštní téma představovala legislativa vztahující se k církevnímu archivnictví. Václav Babička shromáždil v této souvislosti mimo jiné obsáhlé informace o tom, jak je legislativně řešeno v zahraničních zemích.⁵⁹ Pro autora příznačným způsobem stavěl opět na rozsáhlé literatuře k danému tématu a prokázal svoji širokou obeznamenost se situací nejen u nás, ale i v zahraničí.

Dotkl se nakonec i dějin archivní legislativy, zejména v souvislosti se zkoumáním historických počátků SÚA. Když zkoumal situaci po druhé světové válce a přípravné období před vznikem SÚA, vycházel výrazně ze studia tehdejšího návrhu archivního zákona.⁶⁰

Václav Babička se rovněž důkladně věnoval palčivé otázce archivnictví a archivního práva, totiž napětí mezi svobodným přístupem k informacím a ochranou informací, jež považuje za jednu z nejsložitějších archivářských činností.⁶¹ Studii věnující se této otázce sepsal již po vydání zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ale ještě před vstoupením v platnost zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a v době platnosti zákona o archivnictví č. 97/1974 Sb. ve znění novely č. 343/1992 Sb., která však nepozbyla na aktuálnosti dodnes. Detekuje spor zákona č. 106/1999 Sb. s archivním zákonem, v němž již tehdy byly zahrnuty ochranné třicetileté lhůty (na rozdíl od původní podoby zákona, ve kterém byly ochranné lhůty ještě delší, a to padesát let).⁶² Řešení vidí v tom, že archivy budou odkazovat žadatele na původce archiválií či jeho právního nástupce. Jiné sporné místo Babička spatřuje tam, kde by se jednalo o nezpracovaný fond. Zde přichází se zajímavým, leč alespoň v dnešních podmínkách nerealizovatelným nápadem. Bude-li to materiál skutečně nedohledatelný, fond bude v rozsypu či neexistují-li předávací seznamy či jiné vyhledávací pomůcky, „pak by měl informaci pro žadatele vyhledat a poskytnout sám pracovník původce fondu na místě v archivu. Možná by tento postup působil výchovně na pracovníky spisové služby u původců.“⁶³

Uvědomuje si také další potíž, že totiž osobní údaje (a další chráněné údaje – obchodní tajemství atd.), které mají být chráněny, jsou rozesety porůznu v archivním materiálu a nelze je „dost dobře předvádět“ a není v silách archivářů veškerý materiál projít stránku po stránce a zjistit, zda-li dokumenty obsahují chráněné údaje či nikoliv. Navrhuje vedle určitých možností podle jiného počítání skartačních lhůt než jen podle vzniku dokumen-

⁵⁵ Babička, Václav: Koncepce budoucí organizace a řízení českého archivnictví. Zpravodaj pobočky ČIS 38, 1991, s. 1–16, zde s. 6.

⁵⁶ Babička, Václav: K reformě veřejné správy. Zpravodaj pobočky ČIS 48, 2004, s. 5–12.

⁵⁷ Babička, Václav: Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle. AČ 54, 2004, s. 1–21.

⁵⁸ Babička, V.: Archivnictví v systému státní správy, vědy, kultury a informatiky podle nového zákona, s. 7–14.

⁵⁹ Babička, Václav: Legislativní úpravy církevního archivnictví. AČ 44, 1994, s. 129–136.

⁶⁰ Babička, Václav: Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu. Do ustavení Státní archivní komise. AČ 44, 1994, s. 194–216. Srv. též Týž: Vznik Státního ústředního archivu. AČ 45, 1995, s. 10–24.

⁶¹ Babička, Václav: Právo na informace a ochrana informací. In: Archivy a zítřek. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 22.–23. září 1999 v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec 2000, s. 65–69, zde s. 69.

⁶² Viz § 11, odst. 1 a 2 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví a tentýž paragraf a odstavce v novele č. 343/1992 Sb.

⁶³ Babička, V.: Právo na informace a ochrana informací, s. 67.

tu také řešení, že „badatel poskytne záruku, že při užití informací bude zachována lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a že bude chráněno dobré jméno osob, jichž se chráněné informace týkají. Toto řešení formou např. čestného prohlášení je dobré uplatňovat i tehdy, kdy badatel nepředpokládá studium chráněných informací, ale kdy se takové informace mohou neočekávaně v archivním fondu vyskytnout.“⁶⁴ Dnešní Úřad na ochranu osobních údajů by se patrně s takovým postupem nespokojil, ale osobně mi takové východisko připadá jako docela elegantní, pro archiv realizovatelné, vyhovující z hlediska včasného předkládání archiválií veřejnosti a skrývá v sobě ještě jeden rys – badatelskou odpovědnost. Situace by totiž neměla být stavěna tak, že archiv je jediný, jenž nese odpovědnost za eventuálně nesprávné předložení osobních údajů určité osoby, ale měla by být více zdůrazněna odpovědnost badatele, který takový osobní či jinak chráněný údaj zneužije.

Oblast archivní legislativy můžeme uzavřít lapidární poznámkou na okraj, již zmínil Václav Babička na závěr zprávy ze semináře o otázkách archivního práva, jež pořádaly roku 1993 Rada Evropy, Mezinárodní archivní rada a Rakouský státní archiv ve Vídni, že totiž „určitou slabinou semináře byla skutečnost, že jednání nebyl trvale přítomen právník – legislativec a že pořadatelem byla země, která dosud nemá a v minulosti nikdy neměla archivní zákon.“⁶⁵ Autor tím uhodil pomyslný hřebíček na hlavičku, poněvadž komunikace mezi archiváři a právníky je dodnes slabá a nedostatečná. Archiváři takřka nikdy nejsou současně vystudováním právníci a zase právníci mají o archivnictví minimální pojetí. Vazba mezi archivnictvím a právem je tak dodnes velmi slabá.

Jazyk a archivní terminologie

Václav Babička byl jedním z minima českých archivních myslitelů (a patrně nejvýraznějším), jenž se zevrubně a systematicky zabýval jazykem v archivnictví. Jeho zájem se zde projevil jednak v oblasti koncepce postupů v rámci archivního zpracovávání i vyhledávání, zejména pak ve vytváření jednotného formuláře archivního inventáře a v archivních rejstřících, respektive v experimentech s metodou sémantického analyzátoru. Jednak v archivní terminologii, již věnoval Václav Babička eminentní pozornost. Nejenže sepsal studie věnované výhradně archivní terminologii,⁶⁶ počín v českém archivním prostředí dosti raritní, ale i v mnoha svých dalších textech k jiným fenoménům vytyčil terminologii a vyjasňování pojmů užívaných v archivnictví široký prostor.

Tak například důkladnou terminologickou analýzu a srovnání se zahraničními ekvivalenty Babička provedl u pojmu rejstříku, respektive indexu.⁶⁷ Vyjádřil se k některým archivním pojmům ve vztahu k fondům osobní provenience, když reagoval na předcházející studii Jaroslavy Hoffmannové.⁶⁸ Navrhoval, aby se termín „fond“ používal pro označení archivních souborů osobní provenience v péči veřejných archivů, kdežto termín „archiv“ by byl vyhrazen pro soubory ukládané mimo ně. Rozboru některých pojmů užívaných v archivnictví věnoval rovněž zvláštní studii.⁶⁹ Analyzuje zde termíny jako je archiv, heuristika, retrospektivní informace, srovnává je s jejich ekvivalenty v zahraničním pojmosloví, sleduje jejich užívání i v mimoarchivní sféře a zabývá se různými významy, jež

⁶⁴ Tamtéž, s. 68.

⁶⁵ Babička, Václav: Seminář o otázkách archivního práva. AČ 44, 1994, s. 103–111.

⁶⁶ Babička, Václav: Terminologie jako svědectví o stavu oboru a jako úkol. Zpravodaj pobočky ČIS 48, 2004, s. 90–99; Týž: K terminologii archivních souborů osobní provenience. AČ 46, 1996, s. 83–84; Týž: Terminologické poznámky. Zpravodaj pobočky ČVTS 26, 1984, s. 115–133;

⁶⁷ Babička, V.: Druhy rejstříků, s. 199–203.

⁶⁸ Babička, V.: K terminologii archivních souborů osobní provenience; Hoffmannová, Jaroslava: Osobní, rodinné a rodové archivy. AČ 45, 1995, s. 221–229.

⁶⁹ Babička, V.: Terminologické poznámky.

zmiňované pojmy nabývají v různých kontextech a v různých oblastech. Zajímal se však i o výrazy trochu jiného charakteru, jako jím bylo například nové pojmenování Státního ústředního archivu jako „Národní archiv“, o čemž bude řeč ještě dále v textu.

Zvláštní pozornost upřel Václav Babička na způsoby vytváření odborné archivní terminologie s ohledem na způsoby tvoření slov v obecné češtině, když se pokusil analyzovat podíl jednotlivých způsobů tvoření odborných termínů v archivnictví (v potaz vzal čtyři základní způsoby tvoření termínů v českém jazyce, a to morfologicky, syntakticky, sémanticky a přejímáním slov z cizích jazyků). Odborné pojmosloví užívané v archivnictví může podle jeho názoru dobře svědčit o stavu archivnictví jako vědeckého oboru v kontextu obecného vývoje vědy. *„Odborná terminologie je živý systém, který se neustále vyvíjí jako reakce na nové jevy v příslušném oboru i v jeho okolí a sociálním zázemí, jako reakce na nové směry a způsoby myšlení, v obousměrné interakci s jinými speciálními obory a s jazykově cizími prostředím. Jako každý jiný systém má i odborná terminologie tendenci utvrzovat a prohlubovat svou systémovost, tj. rozvíjet se v intencích systému a vyvrhovat nebo nahrazovat prvky, které jsou pocítovány jako nesystémové.“*⁷⁰

Na jedné straně je tedy třeba přistupovat k tvorbě archivní terminologie systematicky (systematičnost byla ostatně charakteristická pro Babičkovu myšlení vůbec), na druhé straně se však ze systému nesmí stát diktátor a neomezený vládce. Odborná archivní terminologie – ať budeme chtít nebo ne – si nakonec vždy udrží prostor pro spontaneitu ve vytváření nových výrazů. Pro archivářovu invenci a představivost zůstane dle Babičky vždy dostatek prostoru. *„Tak jako neznámý archivář říkal dvoukolovému vozíku pro přepravu archiválií podle jeho charakteristického tvaru ‚husička‘, tak asi budou i v budoucnu vznikat nová odborná pojmenování.“*⁷¹ K odborné terminologii, shrnuje Babička, nelze „přistupovat dogmaticky, ale s citem, tak jako ke každému živému organismu.“⁷²

Archivářova profese

V Babičkových textech najdeme porůznu a spíše na okraj úvahy nad profesí archiváře a zejména nad proměnami, jež ji čekají. Je to téma, které se v zahraničních archivních úvahách nyní stává již samostatným předmětem studií i knih.⁷³

V otázce charakteru archivářovy profese lze u Václava Babičky shledat určité proměny během doby. Jako konstantní se ukazuje zejména přesvědčení o nutnosti archivářovy spolupráce s jinými obory, a to zejména technického rázu, i když nejen jeho.⁷⁴ Archivářova interdisciplinarita tak není omezena na disciplíny či subdisciplíny typu dějin správy či PVH, ani na jiné humanitní obory typu historie, právních dějin, administrativních věd, nýbrž rozprostírá se rovněž na chemii, lékařství, technické obory typu strojařů atd. Vedle interdisciplinarit se u Babičky opakuje přesvědčení o postupně se prohlubující specializaci archivního řemesla. Zde ovšem již můžeme pozorovat určité odlišnosti. V osmdesátých letech Václav Babička diferencoval trojí typ specializace v archivnictví, a to jednak podle časových období (chronologickou), dle odvětví správy (srv. zemědělsko-lesnická

⁷⁰ Babička, V.: Terminologie jako svědectví o stavu oboru a jako úkol, s. 90.

⁷¹ Tamtéž, s. 99.

⁷² Tamtéž.

⁷³ V americkém archivnictví srv. například Cox, Richard, J.: Archives & Archivists in the Information Age. New York 2005; Týž: The First Generation of Electronic Records Archivists in the United States: A Study in Professionalization. New York 1994; Týž: American Archival Analysis: The Recent Development of the Archival Profession in the United States. Metuchen, New Jersey 1990.

⁷⁴ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, zejm. s. 141–143; týž: České archivnictví v posledním desetiletí 20. století a na počátku 21. století. In: Historie a interdisciplinární výzkum. Brno 2002, s. 5–16, zde s. 15–16.

oddělení) a nakonec dle jednotlivých archivních činností (zvlášť oddělení předarchivní péče, archivní péče, restaurační a péče o fyzický stav archiválií). Tehdy ještě tvrdil, že specializace dle archivních činností je nejvíce problematická. Předpovídal, že se v budoucnu bude obor dále specializovat kombinací historické (chronologické) a správní specializace a naopak specializace dle archivních činností nenastane. Archivní činnosti se budou dle něj „sdužovat v jediný mnohovazebný proces, k jehož integraci přispěje i použití výpočetní techniky.“⁷⁵

Alespoň co se týče sítě veřejných archivů, zatím se zdá, že Babičkova predikce o specializaci směrem chronologickým a dle odvětví správy se nenaplnuje. Naopak začala vznikat oddělení a rodit se archiváři specializující se na předarchivní péči, oddělení péče o fyzický stav archiválií atd., a podobnou vyčleňující se tendenci má i projekt Národního digitálního archivu, v jistém ohledu specializovaný dle druhu archivní činnosti. Je však jistě otázka, jaký bude další vývoj specializace v archivnictví. Rovněž lze poukázat na to, že současný archivář, i kdyby se zabýval středověkým materiálem, musí být stále obratnější v informačním světě, v práci s rozmanitými databázemi, aplikacemi atd. V tomto smyslu by snad bylo možné v určité míře hovořit o sdruženém „mnohovazebném procesu“, který nakonec bude ústít k integraci archivních činností, jak o tom psal Václav Babička.

Zatímco v osmdesátých letech si Babička všiml kontaktu archivnictví s jinými obory a hovořil o postupné specializaci archivní profese, na počátku 21. století určil jeho představu o budoucím vývoji archivářovy profese trend rozmachu informačního a elektronického světa, pomyslná epocha „paměti elektronických systémů“, jak s ní přichází sám Babička, a to natolik výrazně, že jako důsledek viděl radikální proměnu archivního řemesla. Ač Babička vždy upozorňoval, že by se archivnictví mělo uvarovat překotných změn, skoků či přímo revolucí, proměnu archivní profese chápal jako velmi razantní. *„Papírové dokumenty sice hned tak nezaniknou, ale vedle nich se budou v archivech stále více objevovat dokumenty, k jejichž studiu budou nutné různé technické prostředky. Tento trend je výzvou k proměně profese archiváře, která se bude více specializovat a bude více absorbovat poznatky z technických oborů. Nedávno vyšly biografický slovník archivářů tak může uzavírat jednu epochu ve vývoji této pozoruhodné profese a nějaký budoucí biografický slovník archivářů bude popisovat úplně jiné lidičky, kteří však s dnešními archiváři budou mít jedno trvale společné: péči o uchování historického dokumentárního bohatství pro budoucí generace.“*⁷⁶

Úvahy o archivnictví jako takovém, organizační postavení archivů

Organizaci českého archivnictví se Václav Babička začal systematicky věnovat hned zkraje devadesátých let,⁷⁷ což opět souviselo s jeho působením ve vedení centrálního archivu českého státu a nakonec i ve vedení celého českého archivnictví vůbec.

Vedle syntetických pohledů na archivnictví⁷⁸ se věnoval některým speciálním tematickým okruhům, jakými byly například postavení nestátních archivů v rámci archivní sítě,⁷⁹ církevní archivnictví⁸⁰ apod., otázka dopadu reformy české veřejné správy na ar-

⁷⁵ Babička, V.: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví, s. 141–143

⁷⁶ Babička, V.: České archivnictví v posledním desetiletí 20. století a na počátku 21. století, s. 15–16.

⁷⁷ Babička, V.: Koncepce budoucí organizace a řízení českého archivnictví.

⁷⁸ Tak například Babička, V.: Archivnictví v systému státní správy, vědy, kultury a informatiky podle nového zákona.

⁷⁹ Babička, Václav: Postavení nestátních archivů v rámci českého archivnictví. In: Archivy na prahu tisíciletí. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 160. výročí Moravského zemského archivu v Brně a 70. výročí založení Archivu města Brna, Brno 2000, s. 21–24.

⁸⁰ Babička, V.: Legislativní úpravy církevního archivnictví.

chivnictví v prvních letech 21. století (zrušení okresních úřadů a vznik krajů). Václav Babička zpochybňuje vhodnost či vůbec možnost přenesení výkonu státní správy v této oblasti na kraje. Archivnictví by nemělo být přeneseno do působnosti územní samosprávy, přičemž pro to uvádí různé argumenty. Ten nejobecnější zní z jeho úst takto: „*I archiválie jsou ve své většině součástí státního majetku a stát, který nechce podlehnout sebedestrukci, se jich nemůže zbavovat. Podle zákona o majetku České republiky (č. 219/2000 Sb.) může stát převést do vlastnictví právníké nebo fyzické osoby pouze věc, která je pro stát trvale nepotřebná. Což bychom nepopřeli dosavadní vývoj našeho oboru a smysl své práce, kdybychom prohlásili státní archiválie za trvale nepotřebné pro stát?*“⁸¹ Jiný jeho argument vychází z organizace justiční správy a role, kterou ve společnosti hrají jak soudní orgány, tak i archivnictví v oblasti uplatňování práva v širokém smyslu slova: „*Smysl existence archivů je mj. také v tom, aby byly dokumentární a důkazní zbrojnicí pro nalézání práva, a v zájmu průkaznosti nemůže stát přenést tuto funkci na jiného. Jsem proto přesvědčen o tom, že z nejhlubší povahy věci musí státní archivnictví zůstat státní doménou a nemůže hledat jiné cesty, které by, byť nechtěně, vedly k devaluaci tohoto oboru státní správy.*“⁸²

Speciální zájem věnoval Václav Babička Národním archivu (dříve SÚA), jeho historii i současnému stavu, případně jeho postavení ve struktuře českého archivnictví.⁸³ Zmiňuje zde na okraj jediný fenomén, a totiž Babičkovu úvahu nad tím, proč byl Státní ústřední archiv přejmenován a proč právě na Národní archiv. Výraz „Národní archiv“ nemá dle něj evokovat etnické či národnostní vymezení ve smyslu „český archiv“, nýbrž znamenat má „Všeobecný archiv“.⁸⁴ Národní archiv nemá být totiž pouze ústředním archivem státu, nýbrž shromažďuje v sobě také archiválie soukromé proveniencie či v soukromém vlastnictví, archivy politických stran, spolků, církví atd.

Z pera Václava Babičky vzešla také zamyšlení nad archivnictvím jako takovým, jež byla koncipována nikoli primárně pro archivní obec, nýbrž byla určena čtenáři-(archivním)laikovi. Zejména příspěvek České archivnictví v posledním desetiletí 20. století a na počátku 21. století představuje skutečně vynikající přehled o tom, co se v českém archivnictví událo po revoluci 1989, ale poskytuje rovněž informace i o době předchozí.⁸⁵ Text vyniká přehledným jazykem a věcným strukturováním. Babička reflektuje veškeré klíčové archivní domény včetně archivní legislativy. Jako zřetelný trend detekuje do budoucna informatizaci a elektronizaci veřejného života a administrativy. Archivnictví se bude muset stále více potýkat s elektronickými dokumenty a zejména s otázkou jejich výběru. Bude také třeba řešit otázku uchování autenticity takových dokumentů.

Čím bylo Václavu Babičkovi archivnictví jako takové?

Jakou roli, jaké funkce by mělo plnit? Syntetických postřehů a široce formulovaných charakteristik u něj shledáme vícero, tak například že „archivnictví je specifickým státním informačním systémem, poskytujícím informační služby pro politiku, ekonomiku, sprá-

⁸¹ Babička, Václav: Aktuální problémy archivnictví. AČ 51, 2001, s. 106–110, zde s. 109. K nepřenašení archivnictví do působnosti orgánů samosprávných celků srv. také Babička, V.: Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle, s. 18–19.

⁸² Babička, V.: Aktuální problémy archivnictví, s. 109.

⁸³ K nejstarším dějinám SÚA srv. zejména Babička, V.: Poválečné snahy o zřízení ústředního archivu. Do ustavení Státní archivní komise; Babička, V.: Vznik Státního ústředního archivu. K porevoluční době srv. například Babička, Václav: Státní ústřední archiv v Praze v letech 1989–1994. In: 40. výročí Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1994, s. 5–26.

⁸⁴ Babička, Václav: Co znamená název Národní archiv. AČ 56, 2006, s. 193–194.

⁸⁵ Babička, V.: České archivnictví v posledním desetiletí 20. století a na počátku 21. století. Jinou a stručnější reflexí pro nearchivní obec je Babička, Václav: Archivy v současných podmínkách. Bulletin Státního ústavu památkové péče 8, 1992, s. 152–154.

vu, vědu a kulturu.“⁸⁶ Ale to jsou stále ještě definice, které postihují jen určitý konkrétní výsek z funkcí, jež by mělo archivnictví plnit. V kontextu debat o připravované novele archivního zákona na počátku devadesátých let narazíme na pokus o skutečně syntetickou definici, a totiž že „archivnictví je obor pečující o archiválii a plnící funkce správní, informační, vědecké a kulturní.“ A o chvíli dříve autor praví snad ještě pozoruhodnější výrok, že „archiválie a archivy jsou odrazem kultury společnosti a kultivací historického vědomí zpětně ovlivňují kulturu společnosti“⁸⁷

Odkaz na kulturu v širokém slova smyslu skutečně může mířit směrem k takové definici, jež by byla dostatečně obecná a vyjadřující základní smysl, proč vůbec nějaké archivnictví existuje a k čemu může být společnosti dobré. Ostatně k pojmu kultury se Václav Babička vrátil ještě o mnoho let později v posledních letech svého života, když předložil vynikající definici archivnictví jako celku, jež by se mohla dle mého názoru zařadit mezi nejkrásnější a současně nejvýstižnější formulace podstaty a smyslu archivního řemesla: „...archivy uchovávají podstatnou část kulturní zkušenosti lidstva...a tento thesaurus lidské kultury je nevyčerpatelným zdrojem poznání, vědění a moudrosti. Nechápeme-li kulturu jen jako způsob zábavy nebo trávení volného času, ale jako v širším smyslu všechno, čím člověk zušlechťuje a rozvíjí své mnohostranné duševní a tělesné vlohy a jak se snaží poznáním a prací podřídit zemi své nadvládě, pak hlavním smyslem existence archivů je sloužit kultuře, kulturu vstřebávat a věrně uchovávat.“⁸⁸

Obecné rysy archivního myšlení Václava Babičky

Poté, co jsme nejprve předestřeli pohled Václava Babičky na archivní teorii v některých jejích obecnějších polohách, naznačili jeho stanovisko v otázce archivní vědy (archivistiky) a nakonec sledovali jednotlivě význačné oblasti jeho zájmu, pokusme se nyní o nalezení určitých konstant a společných rysů, jimiž se vyznačuje Babičkovy (nejen) archivní přemýšlení.

Charakteristickým rysem, jenž nás příslovečně udeří do oka při četbě Babičkových textů, je **důkladnost a informačně vyčerpávající způsob podání** sledovaného tématu. Václav Babička zakládal své texty na široké obeznamenosti s literaturou českou a zejména zahraniční, přičemž udivuje rovněž jeho znalost soudobé „západní“ literatury obzvláště v tužších dobách normalizace, kdy přístup k ní byl značně omezen.

Zájem Václava Babičky se vyznačoval až neuvěřitelnou šíří tematického záběru. Dotknul se prakticky všech archivních oblastí a činností, což se nepovedlo snad žádnému jinému z českých archivářů. Babička by byl býval měl potenciál sepsat archivní příručku na způsob francouzského Manuel d'archivistique či pozdější La Pratique archivistique française.⁸⁹ Bohužel se k takovému dílu nedostal.

Příznačným rysem jeho myšlení byl stále přítomný důraz na **jazykovou a terminologickou stránku věcí**. Jak jsme viděli výše, v mnoha textech a v mnoha souvislostech se Babička opírá o důkladnou srovnávací rešerši terminologie užívané v zahraničí a užívá ji jako oporu pro svou další argumentaci. Věnoval se i otázce způsobů tvorby odborných archivních pojmů.

Domnívám se, že lze v Babičkově myšlení shledat intenci, pro niž mě napadá jako nejpřípadnější označení „**archivní inženýrství**“. Jeho uvažování se vyznačuje důrazem

⁸⁶ Babička, V.: Pojetí archiválií v novém archivním zákoně, s. 10.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Babička, V.: Archivnictví v systému státní správy, vědy, kultury a informatiky podle nového zákona, s. 12–13.

⁸⁹ Manuel d'archivistique. Théorie et pratique des Archives publiques en France. Paris 1970. Jean Favier (sous la dir.), La pratique archivistique française. Paris 1993.

na **standardizaci, systematizaci a normalizaci** archivních činností. S touto charakteristikou souvisí tázání se po roli archiváře, již by měl plnit, jinými slovy otázka místa **subjektivity** v archivnictví. Pokud bychom mírně zjednodušili, to, co jsme označili za archivní inženýrství, stojí v kontrastu vůči pomyslnému prostoru svobody, který by měl (nebo neměl) být určen archivářově svobodnému rozhodování a konání. Kde by se nacházel Václav Babička v takto postavené rovnici?

Na jedné straně významný český archivní myslitel přiznává významné místo archivářovu rozhodování a hodnocení, a to zejména v doméně archivního výběru/hodnocení. Ovšem hned vzápětí toto „svobodné“ hodnocení pevně sevře do pomyslných kleští a uzavře jej do úzkých hranic. Hodnotící archivář má mít „povahu kolektivní a ne individuální, je třeba, aby byl soustavně řízen, vychováván, vzděláván a vybavován potřebnými praktickými a metodickými pomůckami.“⁹⁰ Na jedné straně u Babičky čteme, že subjektem archivistiky je archiv jakožto instituce a archivář a tento archivář jakožto jednotlivec má být oním skutečným subjektem, ale obratem dodá doplňující charakteristiku, že je to „jednotlivý archivář, vystupující ovšem v intencích určitého archivu a archivní sítě a naplňující konkrétním obsahem určitou archivní legislativu a metodiku.“⁹¹ Nakonec tedy u Babičky převažuje inklinace určovat postupy, metody či metodiky jaksi „shora“, tendence k normalizaci a standardizaci archivních činností, a tím v důsledku omezování prostoru pro archivářovo vlastní rozhodování, pro jeho, řekněme, tvůrčí činnost, jak by řekl Hermann Meinert.⁹²

Intence k reglementaci „shora“ a k jisté normalizaci se projevuje například na představě, jak by měl dle Babičky vypadat postup archivářova hodnocení. Archivář by měl vycházet z hodnocení historických jevů a podle nich by měl teprve hodnotit archiválie. Starší historické jevy jsou již relativně dobře známy, ovšem totiž nastává u nejmladších historických jevů z posledních dejmé tomu pěti až dvaceti let. Tu pak Babička vidí prostor pro Archivní správu Ministerstva vnitra jako vedoucí archivní orgán českého státu či jiné archivní řídicí orgány, které „by mohly v 5letých periodách vypracovávat přehledy historických jevů sestavené ze stranických, plánovacích, rozpočtových, legislativních a statistických dokumentů.“⁹³ Zde se snad nejmarkantněji projevuje Babičkův sklon určovat archivní činnosti shora a centrálně. Sám Babička i ve svém pozdním textu varoval, aby široká oblast principu archivní hodnoty neupadla do „subjektivistického relativismu“.⁹⁴ Lze snad tedy shrnout, že Babičkovu myšlenku je výrazně **antisubjektivistické**.

Téma archivářova hodnocení, jak s ním pracuje Václav Babička, otevírá ještě jeden pozoruhodný fenomén, jež si dovoluji pojmenovat jako „**archivní hermeneutický kruh**“ či bychom mohli říci archivní začarovaný kruh. Babička ve svém klíčovém a nadmíru zajímavém textu *Subjekt a objekt hodnocení* píše: „*Hodnocení archiváře je v protikladu k hodnocení historika. Archivář hodnotí nejprve historický jev a pak jeho dokumentaci, historik vychází od hodnocení dokumentace k hodnocení historických jevů.*“⁹⁵ Aniž by Babička sám vyhroutil situaci, v níž se historik s archivářem v tomto ohledu nacházejí, přesto se zde, obrazně vyjádřeno, archivní hermeneutický kruh dle mého názoru roztáčí. Jak by tedy vypadal?

⁹⁰ Babička, Václav: *Subjekt a objekt hodnocení*. Zpravodaj pobočky ČVTS 31, 1986, s. 62–69, zde s. 66.

⁹¹ Babička, V. – Kalina, T.: *Historický a provenienční princip v archivnictví II.*, s. 197.

⁹² Meinert, Hermann: *Von archivarischer Kunst und Verantwortung*. *Der Archivar* 9, 1956, s. 281–286, zde s. 284–285.

⁹³ Babička, V.: *Subjekt a objekt hodnocení*, s. 68.

⁹⁴ Babička, V.: *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith*, s. 206.

⁹⁵ Babička, V.: *Subjekt a objekt hodnocení*, s. 68.

Historik a archivář se vzájemně potřebují. Na jedné straně historik detekuje určité jevy jako historicky hodnotné a dokumentování hodné, a to již tím, že některé jevy z historie prostě vyloučí, uzná je jako nedůležité, nevezme je v potaz, zamlčí je či na ně prostě zapomene, a tím určuje hodnocení archivářovo. Protože v tu chvíli je to historik, který říká: tento jev se stane jevem historickým a tento nikoliv. Ne každý jev je historií zaznamenán a ne každý měl tu čest „vstoupit“ do dějin. Archivář má však vycházet z hodnocení právě těchto historických jevů. Nestane-li se tedy nějaký jev historickým, nemůže jej eo ipso archivář ani hodnotit. Před archivářem leží tedy soubor historických jevů, se kterými historická věda či jiné příbuzné obory pracují již delší dobu. Tento soubor je mu dán a k němu on shromažďuje archivní materiál.

Ovšem na druhé straně platí i opačný směr. Archivář zase určuje hodnocení historikovo, a to již tím, že určité dokumenty vybral a jiné nechal definitivně zničit, čímž jevy skutečnosti, které tyto dokumenty reflektovaly, určil k trvalému zapomnění. Historik tedy takové jevy již nebude mít k posouzení, respektive nebude mít k posouzení dokumenty-archiválie, aby na jejich základě určoval váhu minulých událostí, vykládal je, hodnotil a nakonec vůbec určoval, které „do dějin vstoupí“ a jak a které nikoliv.

Nelze patrně říci, co stojí na začátku, co je první a co druhé. Je to cosi podobného jako v případě pomyslného pořadí existence slepice a vejce. Spíše než jednosměrná následnost jednoho po druhém se tu jedná o kruh, neustále vzájemně se podmiňující a určující strany.

Babička nachází východisko implicitě v archivní správě či jiném řídicím orgánu archivnictví. Ona je to, která by měla stanovovat přehledy či tabulky historických jevů pro nejmladší období posledních přibližně dvaceti let a která by tak měla určovat, jaké dokumenty má archivář vybírat do archivu. Na archivářích by jen bylo, aby vybírali materiály patřícíne k nejlépe dokumentující archivním řídicím orgánem předtím definované historické jevy.

Takové řešení však není plausibilní. Archivní řídicí orgán, pro stručnost řekneme archivní ředitel, zde představuje jakéhosi osvíceného monarchu, který jediný správně ví, jaké jevy mají nárok vejít do pomyslné síně slávy historie. Přirozeně zazní oprávněná námitka: Podle čeho bude archivní ředitel hodnotit nejmladší jevy skutečnosti? O co se bude opírat, z čeho vycházet? Nemůže se opírat ani o historiky, ani o archiváře, tak o co tedy...?

Jako věrohodnější východisko spatřuji právě „archivní hermeneutický kruh“, kdy archivář musí nutně zakládat své hodnocení i těch nejmladších jevů na předchozím porozumění (poznání, seznámení se) historickým jevům, které mu již vždy byly dány, ať již historickou vědou či jakýmkoli jiným způsobem. A naopak historik musí zase své vlastní hodnocení jevů opírat o předchozí hodnocení archivářovo, protože množina jevů (i její podoba a tvar), jež je mu k dispozici, je vždy omezena a jedním z cenzorů je zde právě archivář. Jak vystoupit z tohoto kruhu? A je to vůbec třeba...?

V myšlení Václava Babičky spatřuji rys, jež bych si dovilil označit jako „**archivní osvícenství**“. Je to poloha vyznačující se markantním optimismem. Výše jsme hovořili o „elektronickém optimismu“ Václava Babičky, ovšem tento rys se rozprostírá i na jiné archivní oblasti jeho zájmu. Osvícenské tahy Babičkova myšlení zřetelně vystupují v jeho víře v možnost dále přilíši neproblematizovaného pokroku v archivnictví, prakticky ve všech jeho oblastech a nikoliv jen na rovině teoretické, nýbrž i v reálném uskutečňování. O Babičkově osvícenství svědčí rovněž jeho pozitivní přesvědčení o možnostech archivní vědy. Archivistika má být provozována jako samostatný vědní obor, má ji být věnována velika pozornost a měla by se stát kormidelníkem určujícím další směřování archivnictví ve smyslu praktického výkonu archivních činností.

Osvícenství Václava Babičky se projevuje rovněž v jeho systematickosti a na jeho víře v možnosti systému a systémového řešení úkolů stojících před archivnictvím. Odráží se v jeho přesvědčení o váze statistických metod, velmi patrné je rovněž na takových úvahách o metodě sémantického analyzátoru apod. Především se však ukazuje na jeho spolehnutí se na síly rozumu. Václav Babička byl zakotven ve víře, ale nikoli v takové, která by mířila proti rozumu, alespoň soudíme-li dle jeho odborných archivních textů. Podloží Babičkovy archivního myšlení bylo bytostně racionální.

Častým fenoménem, na který narazíme při zkoumání Babičkových textů, je určitý **archivní idealismus**, a to skutečně v běžném slova smyslu napětí mezi stanoveným ideálem a jeho realizací, někdo jiný by zde mohl hovořit o sporu mezi teorií a praxí. Václav Babička vycházel při svých úvahách velmi často z teoretického založení problému a předpokládal – ne vždy asi správně –, že bude jeho teoretický předpoklad realizovatelný i ve skutečnosti. To ovšem neznamená, že by byl Babička odtržen od praxe (kvalita jím zpracovaných inventářů je dobře známa). Jen někdy byla jeho pozitivní víra v možnost přenosu teoretických zásad do archivní praxe snad trochu naivní a v některých případech nerealná. Odkážme jen na některé z nich. Když Babička pojednává o situaci přebírání registratur původců, tak je dle něj nejprve třeba zjistit si maximum informací o původcích předávané registratury. V této souvislosti upomíná, že je třeba prostudovat zápisy o průzkumech spisoven, a pokračuje konstatováním, že takové zápisy jsou „uloženy v archivní registratuře a v budoucnu budou uloženy i v počítačové databázi.“⁹⁶ Autor zde prostě konstatuje určitý stav, který však ve skutečnosti bývá dosažen jen málokdy a predikce ukládání zápisů o průzkumech spisoven do počítačových databází je mnohdy spíše přáním než reálným stavem. Můžeme rovněž zmínit Babičkovu vizi, že v případě, kdy původce předá do archivu materiály ve špatném stavu, bez seznamů apod., že by v případě rešeršních požadavků byl povinován samotný původce, aby vyhledal požadovaný materiál přímo v archivu.⁹⁷

Blízko archivnímu idealismu stojí **vizionářství** Václava Babičky, jehož některé představy byly skutečně nerealné, ale v mnohých svých nápadech předejmul budoucí vývoj archivnictví, přičemž u některých z jeho vizí lze doufat v příštích letech či desetiletích v uskutečnění. Tak například koncepce *jednotného formuláře archivního inventáře*, jak jsme se jí dotkli výše, je svým způsobem zhmotňována v nedávno vydaných nových *Základních pravidlech pro zpracování archiválií*. Podobně některé z jeho úvah týkajících se archivních rejstříků mířily směrem, kudy se vydaly v nedávné době v prostředí českých paměťových institucí tzv. autoritní záznamy.

Babička rovněž dovedl odhalit velmi brzy některé otázky či sporná místa, s nimiž se archivnictví mělo napříště potýkat a také nyní skutečně potýká. Za mnohé jiné uvedme problém napojení informačních systémů v archivnictví na informační systémy ve státní správě a jejich vzájemné komunikace, což je jedna z kardinálních otázek současných elektronických systémů spisových služeb, jejich napojení na právě budovaný Národní digitální archiv a otázka transferu metadat o dokumentech a nakonec i samotných elektronických dokumentů od původců směrem do archivu.⁹⁸ Jako další hrozící kámen úrazu viděl – a jeho předpoklad se v dalších desetiletích potvrdil – náklady spojené s provozováním informačních systémů a s ukládáním elektronických dat. Dnes víme, že průběžné náklady na trvalé a bezpečné uchování elektronického dokumentu jsou mnohem vyšší než náklady na uložení jeho listinné varianty (zatímco vstupní náklady bývají u listinných

⁹⁶ Babička, V.: Vymezení archivního fondu, s. 42–43.

⁹⁷ Babička, V.: Právo na informace a ochrana informací, s. 67.

⁹⁸ Srv. například Babička, V.: Automatizace v západoněmeckém a francouzském archivnictví, zejm. s. 53, 61.

dokumentů větší, což vyplývá z financování stavby budovy, kde se listinné dokumenty budou uchovávat). Babička odhaluje toto riziko již koncem sedmdesátých let, kdy například ve studii o informačním systému montrealské univerzity BADADUQ analyzuje náklady spojené s uložením a využíváním dokumentů zařazených v tomto informačním systému. Na základě podkladů, jež měl k dispozici, dokonce došel k jejich přesnému vyčíslení.⁹⁹

Babička ovšem prorokoval i v jiných sférách archivnictví. Jeho vizionářské pohledy po přelomu tisíciletí nesou jeden společný rys. Je jím předpoklad výrazné proměny archivnictví a archivního řemesla. Když se vyjadřuje o charakteru archivní profese, jak jsme viděli výše, píše zkraje 21. století, že budoucí biografický slovník archivářů „bude popisovat úplně jiné lidičky“, ač svůj výrok následně mírní, že zůstane zachován společný jmenovatel a totiž „péče o uchování historického dokumentárního bohatství pro budoucí generace“.¹⁰⁰ A spadá sem výše již dotčená problematizace pojmu původce a s tím související nové tázaní po principu provenience, s nímž přišel Babička po přelomu tisíciletí, když odkazoval na fenomén internetu. Nejde zde však jen o internet. Babičkova otázka „A kdo je tu vlastně původcem...“ může mířit mnohem dál a název studie, kde si ji položil, o tom svědčí: *Hledá se nový Muller, Fruin a Feith*. Archivnictví by tedy mělo hledat své nové, do kořenů jdoucí založení.

Závěr

Síla Babičkova myšlení spočívala jednak v neuvěřitelném tematickém záběru, jehož byl mocen, kdy se dovedl fundovaně vyjádřit k takřka všem oblastem archivnictví. Dále dovedl dobře propojit analytickou, detailní práci se syntetickým přístupem. Narazíme u něj na texty, v nichž předvádí nejjemnější minuciózní práci, ale setkáme se i s rozmáhlým pohledem zaostřovaným na vzdálené a široké horizonty. V neposlední řadě dovedl vizionářsky předejmout některá klíčová témata, jež se posléze stala či v budoucnu teprve stanou – patrně – ožehavými kruciólními místy archivní teorie i praxe. Babička sice není novým Mullerem, Feithem a Fruinem archivnictví, ale předpovídal jejich potřebu a v některých oblastech archivní práce zároveň naznačil směr, kudy by se jejich úvahy mohly ubírat.

⁹⁹ „Celkové náklady na systém s 200 000 dokumenty za více než 5 let tedy činily 1 828 000 dolarů, což tvoří aritmetický průměr 9,14 dolaru na 1 dokument.“ Babička, V.: Informační systém BADADUQ, s. 34. I v dalších studiích si Babička dobře uvědomuje, že je třeba vždy brát ohled na výši nákladů spojených s provozováním archivních informačních systémů, tak například Babička, Václav: Dálkový přenos dat a jeho možná aplikace na archivní informační systém. Zpravodaj pobočky ČVTS 13, 1979, s. 27–45, zde s. 36.

¹⁰⁰ Babička, V.: České archivnictví v posledním desetiletí 20. století a na počátku 21. století, s. 15–16.